

Ewa Rosiak

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej — Państwowy Instytut Badawczy

Rynek rzepaku – stan i perspektywy

Rapeseed market – present state and prospects

Słowa kluczowe: rzepak, zbiory, powierzchnia, plony, ceny, prognoza

W opracowaniu przedstawiono przewidywane zmiany na krajowym rynku rzepaku w sezonie 2006/07 oraz sformułowano prognozy dotyczące rozwoju produkcji rzepaku do 2010 roku.

Produkcja rzepaku w Polsce charakteryzuje się małą stabilnością. Wynika to zarówno z dużej zmienności plonowania rzepaku (w związku z jego wrażliwością na warunki klimatyczne), jak i wahań opłacalności uprawy tej rośliny w stosunku do zbóż. Po wejściu Polski do UE nastąpiła poprawa opłacalności uprawy rzepaku względem pszenicy. Dlatego zasiewy rzepaku ozimego pod tegoroczne zbiory były równie wysokie jak w dwóch ostatnich latach — przekroczyły 0,5 mln ha. Jednakże z uwagi na przewidywany spadek plonów, zbiory rzepaku będą niższe niż przed rokiem — ocenia się je na 1,3 mln ton.

Perspektywy dla producentów i przetwórców rzepaku są bardzo pomyślne. W najbliższych latach przewiduje się dynamiczny rozwój sektora biopaliwowego i w ślad za tym znaczący wzrost zapotrzebowania rynku krajowego na olej rzepakowy, a tym samym na rzepak. Do 2010 r. produkcja rzepaku powinna zwiększyć się o około 1,5 mln ton, co można osiągnąć przez podwojenie arealu jego uprawy i umiarkowany wzrost plonów.

Key words: rapeseed, crops, area, yields, prices, forecast

The study presents anticipated changes in the domestic rapeseed market for the 2006/07 season and formulates rapeseed production forecast until 2010.

Production of rapeseed in Poland is volatile, which results from changes in yields (sensitive to weather conditions) as well as relative profitability versus cereals. After EU accession there was certain improvement made in relative profitability of rapeseed production versus wheat. Therefore the sowing of winter rapeseed was as high as in two previous seasons (over 0.5 million ha). However due to anticipated decline in yields the rapeseed crop is expected lower than in the previous year (1.3 million tons).

The prospect for rapeseed producers and crushers is relatively favourable. The dynamic development of bio-fuel sector is expected to grow in the next few years. Therefore the domestic demand for rape oil and so for rapeseed is forecast to increase. Rapeseed production by 2010 will have increased to 1.5 million tons, which can be achieved through moderate increase in yields and doubling of rapeseed area.

A gradual improvement in rapeseed production has been observed since 1998. Over the last 8 years (except for 2003) rapeseed crops has been exceeding 1 million tons or were close to this figure. Exceptional crops occurred in 2004 (over 1.6 million tons) and 2005 (over 1.4 million tons). In 2006 rapeseed crop forecast is 1.3 million tons, which would reflect considerable decline in yield (by 9% to about 2.4 t/ha). No major changes were reported in the rapeseed growing area (550–560 thousand ha).

The development of rape production over the next few years will be affected by changes in domestic demand for vegetable fats, mainly the changes in demand for rape oil used for bio-diesel products. Changes in export of oilseed products will mark lower importance in this respect.

The forecast for domestic demand for rape oil processed for food and industrial purposes by 2010 will require an increase in rapeseed production by ca 1.5 million tons as compared to the present situation. This will change the market fundamentals and push the rapeseed prices up. However, increase in rapeseed prices will be limited because the domestic prices largely reflect the world quotations for rapeseed, soybeans and rape and soy oil.

The increase in rapeseed production will require twice as large an area as it is at present (1 million ha versus 0.5 million ha in 2004–2005), which may come from different regions at the cost of cereals. It will also require an increase in yields (from 2.4 to 2.8 t/ha), which can be achieved through improvement in production technology.

Rynek rzepaku w sezonie 2006/07

Światowa produkcja nasion oleistych, w tym rzepaku, charakteryzuje się wieloletnim trendem wzrostowym. Jest to skutek dynamicznie rosnącego popytu na oleje roślinne dla celów spożywczych i technicznych oraz wzrostu zużycia śrut oleistych w nowoczesnych hodowlach zwierząt. W ostatnich latach wzrost zapotrzebowania na śrutę wynika także z zakazu stosowania w wielu krajach mączek mięsno-kostnych w żywieniu zwierząt.

Według wstępnych ocen w sezonie 2006/07 światowe zbiory nasion i owoców dziesięciu najważniejszych roślin oleistych, tj. soi, rzepaku, bawełny, słonecznika, orzeszków ziemnych, sezamu, ziaren palmowych, kopry (uzyskiwanej z orzechów palmy kokosowej), lnu i rącznika wyniosą 391,8 mln ton i będą o 5,6 mln ton (o 1,5%) większe niż w sezonie poprzednim. Przy niewielkich zmianach w produkcji, zaspokojenie globalnego popytu na nasiona oleiste i oleje roślinne będzie bardzo trudne, ponieważ przewiduje się duży wzrost zapotrzebowania na oleje roślinne ze strony producentów biodiesla (o 3–4 mln ton). Podobny wzrost popytu spodziewany jest też w przypadku zużycia olejów roślinnych na cele konsumpcyjne. Dlatego w sezonie 2006/07 ceny nasion oleistych i olejów roślinnych mogą wzrosnąć.

Światowe zbiory rzepaku w sezonie 2006/07 będą niewiele niższe w porównaniu z rekordowymi zbiorami uzyskanymi w sezonie poprzednim. Szacuje się je na 47,9 mln ton (spadek o 0,8%). Największy spadek zbiorów przewiduje się w Kanadzie (o 8,9%), Chinach (o 3,2%) i Indiach (o 4,5%). Częściowo będzie on zrekompensowany przez wzrost zbiorów w UE-25 (o 2,7%) i Australii (o 6,9%).

Zbiory rzepaku w UE-25 będą niższe niż wcześniej prognozowano. Aktualnie szacuje się je na 15,9 mln ton, wobec 15,5 mln ton w sezonie poprzednim i 13,0 mln ton średnio w ostatnim pięcioleciu. Niewielki wzrost zbiorów będzie następstwem zwiększenia areалу uprawy do 5,1 mln ha (o 6,5%). Plony rzepaku z uwagi na długotrwałą zimę i opóźnioną wiosnę będą mniejsze niż przed rokiem.

Tabela 1

Powierzchnia uprawy, plony i zbiory rzepaku w UE-25
UE-25: Rapeseed area planted, yields and crops

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	2002	2003	2004	2005	2006 ^a
Areał [mln ha] — <i>Area planted</i>	4,19	4,14	4,49	4,76	5,07
Plony [t/ha] — <i>Yields</i>	2,82	2,69	3,41	3,25	3,14
Zbiory [mln ton] — <i>Crops</i>	11,81	11,11	15,33	15,48	15,90

a — Prognoza — *Forecast*

Źródło: Oil World nr 22/2006 — *Source: Oil World no 22/2006*

Mimo wyższych zbiorów, na europejskim rynku może wystąpić niedobór podaży rzepaku i w ślad za tym jego ceny wzrosną. Przewiduje się bowiem dalszy, dynamiczny wzrost zapotrzebowania sektora agrorafineryjnego na olej rzepakowy przetwarzany na biopaliwo. Szacuje się, iż produkcja biodiesla w 2006 r. w UE-25 wyniesie 4,2 mln ton, wobec 3,7 mln ton w 2005 r. i 2,8 mln ton w 2004 roku. Zużycie oleju rzepakowego na cele nieżywnościowe będzie większe niż na cele spożywcze.

Tabela 2

Bilans rzepaku w UE-25 (w mln ton) (lipiec – czerwiec)
UE-25: Rapeseed balance sheet (July – June)

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	2003/04	2004/05	2005/06 ^a	2206/07 ^b
Zapasy początkowe — <i>Opening stocks</i>	0,29	0,23	1,22	1,10
Zbiory — <i>Crops</i>	11,11	15,33	15,48	15,90
Import — <i>Imports</i>	0,22	0,12	0,50	0,80
Eksport — <i>Exports</i>	0,12	0,19	0,20	0,10
Zasoby ogółem — <i>Total supply</i>	11,5	15,49	17,00	17,70
Przerób — <i>Crushings</i>	10,40	12,92	14,31	15,60
Pozostałe zużycie — <i>Other use</i>	0,87	1,34	1,60	1,63
Zapasy końcowe — <i>Ending stocks</i>	0,23	1,23	1,10	0,47
Zapasy / zużycie — <i>Stocks / use</i>	2,0%	7,9%	6,5%	2,7%

a — Szacunek — *Estimation*

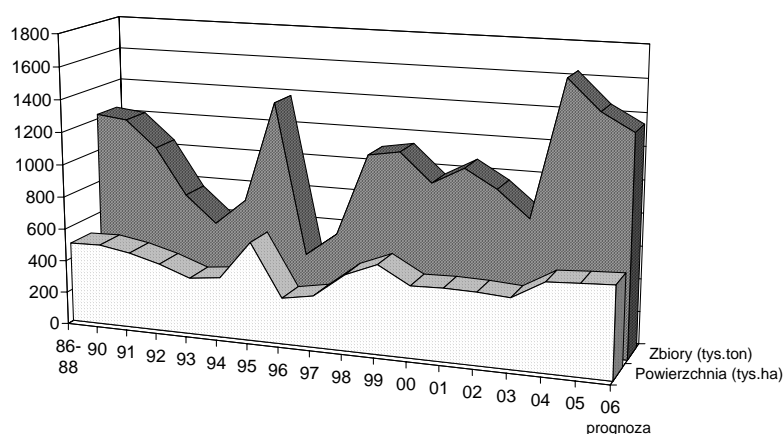
b — Prognoza — *Forecast*

Źródło: Oil World nr 22/2006 — *Source: Oil World no 22/2006*

Niższe zbiory rzepaku w Polsce

Produkcja rzepaku w Polsce charakteryzuje się małą stabilnością. Wynika to zarówno z dużej zmienności plonowania rzepaku (w związku z jego wrażliwością na warunki klimatyczne), jak i wahań opłacalności uprawy tej rośliny w stosunku do zbóż.

Polska była znaczącym producentem rzepaku do momentu rozpoczęcia transformacji gospodarki. W drugiej połowie lat 80. średnie zbiory wynosiły około 1,3 mln ton rocznie, przy powierzchni zasiewów przekraczającej 500 tys. ha i plonach powyżej 2,5 t/ha. W latach 90. nastąpił głęboki regres w produkcji rzepaku. W miarę pogłębiania się rozpadu gospodarki uspołecznionej, w której wówczas była skoncentrowana produkcja rzepaku, powierzchnia uprawy i plony malały. W latach 1992–1997, z wyjątkiem 1995 r., zbiory obniżyły się znacząco poniżej 1 mln ton. Największe załamanie w produkcji rzepaku wystąpiło w latach 1996–1997. Było ono związane z wymarzeniem połowy plantacji.

Rys. 1. Powierzchnia uprawy (w tys. ha) i zbiory rzepaku (w tys. ton) — *Rapeseed: Area planted (thou. ha) and crops (thou. tons)*

Tabela 3

Powierzchnia uprawy, plony i zbiory rzepaku
Rapessed: Area planted (thou. ha), yields (dt/ha) and crops (thou. tons)

Lata <i>Years</i>	Powierzchnia uprawy [tys. ha] <i>Area planted [thou. ha]</i>	Plony [dt/ha] <i>Yields</i>	Zbiory [tys. ton] <i>Crops [thou. tons]</i>
2000	436,8	21,9	958,6
2001	443,2	24,0	1063,6
2002	439,0	21,7	952,7
2003	426,3	18,6	793,0
2004	538,2	30,3	1632,9
2005	550,2	26,3	1450,0
2006 ^a	560,0	24,0	1344,0

a — Szacunek — *Estimation*

Źródło: Dane GUS i obliczenia własne — *Source: Central Statistical Office data and author's estimates*

Pewną poprawę w produkcji rzepaku odnotowujemy od 1998 roku. W ostatnich ośmiu latach, z wyjątkiem 2003 r., zbiory rzepaku przekraczały ponownie 1 mln ton lub były bliskie tej wielkości. Bardzo wysokie były w latach 2004 (ponad 1,6 mln ton) i 2005 (ponad 1,4 mln ton).

Po wejściu Polski do UE nastąpiła poprawa opłacalności uprawy rzepaku względem pszenicy. Od sierpnia 2004 r. relacja cen rzepak / pszenica przekracza 2 : 1, a więc jest korzystna dla jego producentów. Dlatego zasiewy rzepaku ozimego pod tegoroczne zbiory były równie wysokie jak w dwóch ostatnich latach — według oceny IERiGŻ–PIB wyniosły około 530 tys. ha. Z uwagi na niewielkie straty zimowe na plantacjach rzepaku ozimego (według GUS powierzchnia zaorana i zakwalifikowana w br. wyniosła 15 tys. ha) oraz opóźnioną wiosną i w ślad za tym opóźnione siewy rzepaku jarego, powierzchnia jego uprawy będzie równie niska jak przed rokiem — wyniesie około 30–40 tys. ha. Całkowity areal uprawy rzepaku w 2006 r. ocenia się na około 550–560 tys. ha.

Przy zbliżonym do ubiegłorocznego areale uprawy i przewidywanych niższych plonach (zakłada się, iż nie będą one odbiegały od średniej z ostatniego pięciolecia i wyniosą około 24 dt/ha) tegoroczne zbiory rzepaku mogą obniżyć się do około 1,3 mln ton, tj. o ponad 0,1 mln ton w porównaniu z ubiegłorocznymi.

Niedobór podaży rzepaku i w ślad za tym wzrost jego cen

W dwóch ostatnich sezonach, przy bardzo wysokich zbiorach, na krajowym rynku wystąpiła duża przewaga podaży nad popytem, w wyniku czego ceny rzepaku spadły. Presję nadmiernej krajowej podaży złagodziło wznowienie przerobu rzepaku w zakładach tłuszczowych w Brzegu oraz rozwój jego eksportu na rynki pozostałych krajów europejskich, a także na rynki krajów trzecich.

W sezonie 2006/07 krajowe zasoby rzepaku będą prawdopodobnie niższe niż w sezonie 2005/06, z uwagi na przewidywany spadek zbiorów i niższy stan zapasów, jakimi dysponuje na początku sezonu przemysł tłuszczowy. Jednocześnie przewidywany jest wzrost zapotrzebowania rynku wewnętrznego na olej rzepakowy dla celów przemysłowych, głównie do produkcji biopaliw. Dlatego w sezonie 2006/07 na rynku rzepaku wystąpi prawdopodobnie niedobór podaży, w wyniku czego jego ceny wzrosną.

Przewiduje się, iż w sezonie 2006/07 krajowa podaż rzepaku (produkcja łącznie z zapasami początkowymi) wyniesie około 1,4 mln ton i będzie o około 11% niższa niż w sezonie poprzednim. Przy znaczącym ograniczeniu eksportu (do około 30 tys. ton wobec około 170 tys. ton w sezonie 2005/06) i wzroście importu (do około 60 tys. ton wobec około 40 tys. ton w sezonie 2005/06) przemysł olejarski mógłby przerobić ponad 1,3 mln ton rzepaku, tj. o 3% więcej niż w sezonie poprzednim. Produkcja oleju rzepakowego wzrosłaby do około 530 tys. ton, a śrutę rzepakowej do około 800 tys. ton.

Tabela 4

Bilans rzepaku w latach gospodarczych (w tys. ton) — *Rapeseed balance sheet (thou. tons)*

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06 ^a	2006/07 ^b
Zapasy początkowe <i>Opening stocks</i>	32	74	8	16	10	107	44
Zbiory — <i>Crops</i>	958	1064	953	793	1633	1450	1344
Import — <i>Imports</i>	5	2	6	16	2	40	60
Zasoby ogółem <i>Total supply</i>	995	1140	967	825	1645	1597	1448
Zużycie krajowe <i>Domestic use</i>	887	840	921	809	1240	1382	1409
– przerób — <i>crushing</i>	820	800	852	753	1126	1280	1315
– straty — <i>losses</i>	67	40	69	56	114	102	94
Eksport — <i>Exports</i>	34	292	30	6	298	171	30
Zużycie ogółem <i>Total use</i>	921	1132	951	815	1538	1553	1439
Zapasy końcowe <i>Ending stocks</i>	74	8	16	10	107	44	9
Cena [zł/t] — <i>Price</i>	806,3	822,2	853,5	1016,9	863,5	780,0	930,0

a — Szacunek — *Estimation*b — Prognoza — *Forecast*Źródło: Dane GUS i obliczenia własne — *Source: Central Statistical Office data and author's estimates*

Tabela 5

Ceny skupu rzepaku i pszenicy — *Prices of rapeseeds and wheat*

Lata <i>Years</i>	Cena rzepaku <i>Rapeseed price</i> [zł/dt]	Cena pszenicy <i>Wheat price</i> [zł/dt]	Relacja cen rzepak : pszenica <i>Ratio of prices</i> <i>rapeseeds to wheat</i>
2000	80,63	50,82	1,59
2001	82,17	50,45	1,63
2002	85,35	43,61	1,96
2003	101,66	45,51	2,23
2004	86,47	47,19	1,83
2005	77,39	36,73	2,11
III kw. 2005	77,70	35,00 ^a	2,07
III kw. 2006 ^b	93,00–95,00	37,00–39,00	2,22

a — Cena pszenicy z nowych zbiorów (sierpień – wrzesień)

*Procurement price from new harvest (August – September)*b — Szacunek — *Estimation*Źródło: Dane GUS i obliczenia własne — *Source: Central Statistical Office data and author's estimates*

Przewiduje się, iż w III kwartale 2006 r. cena skupu rzepaku wyniesie średnio 930–950 zł/t i będzie o 20–22% wyższa niż przed rokiem. O wzroście ceny skupu zadecyduje nie tylko sytuacja podaży-popytu na krajowym rynku rzepaku, ale także na rynku europejskim i kurs złotego względem euro. Najwięksi krajowi odbiorcy, tj. kluczowe zakłady przemysłu tłuszczowego będą bowiem w dalszym ciągu wyznaczać minimalną cenę skupu rzepaku w oparciu o zmieniające się notowania paryskiej giełdy Matif i aktualny kurs złotego względem euro. Z uwagi na przewidywany znacznie większy wzrost cen skupu rzepaku niż pszenicy relacja cen rzepak / pszenica poprawi się i w III kwartale br. wyniesie 2,4–2,5 : 1, wobec 2,2 : 1 w III kwartale 2005 roku. Wzrost cen skupu i dalsza poprawa relacji cen rzepak / pszenica, będą zachęcały plantatorów do wzrostu areału uprawy rzepaku pod zbiory 2007 roku.

Wzrost deficytu w handlu zagranicznym oleistymi

W obrotach handlu zagranicznego surowcami i produktami oleistymi utrzymuje się stale wysokie ujemne saldo (w obecnej dekadzie od 300 do 500 mln EUR). Od początku lat 90. wpływy z eksportu tłuszczów roślinnych (oleju rzepakowego i margaryn) oraz śruty rzepakowej, przy załamaniu się eksportu rzepaku, nie były w stanie zrównoważyć rosnących wydatków na import tej grupy towarowej. Poprawę salda obrotów w sektorze oleistych Polska uzyskiwała dotychczas tylko w latach wysokiego eksportu rzepaku. W największym stopniu saldo obrotów w sektorze oleistych obciąża przewaga importu nad eksportem śrut oleistych (głównie sojowych) i olejów roślinnych (głównie z roślin uprawianych w innych strefach klimatycznych), w mniejszym stopniu nasion oleistych, zaś saldo obrotów margarynami jest od 1997 r. dodatnie.

Włączenie Polski w obszar Jednolitego Rynku Europejskiego i w konsekwencji znaczące obniżenie poziomu ochrony celnej polskiego rynku nasion oleistych i produktów ich przerobu — zarówno w stosunku do obszaru poszerzonej UE, jak i krajów trzecich — nie spowodowało, wbrew wcześniejszym przewidywaniom, nadmiernego wzrostu importu tej grupy towarowej, choć był on większy niż przed integracją. Redukcja ceł we wzajemnych obrotach handlowych między Polską i pozostałymi krajami Wspólnoty nie miała też wpływu na rozwój eksportu rzepaku i śruty rzepakowej, bowiem już przed integracją Polska sprzedawała te produkty na rynku „Piętnastki” na warunkach bezcłowych, a nowi członkowie rozszerzonej Unii Europejskiej są niewielkimi ich odbiorcami. O wzroście ich eksportu w dwóch ostatnich latach zadecydowały czynniki rynkowe, tzn. bardzo wysokie zbiory i w związku z tym nadpodaż rzepaku i śruty rzepakowej (dotyczy 2005 r.), która przekroczyła zapotrzebowanie rynku krajowego. Ułatwienia w dostępie do rynków UE-25, przy znaczącym wzroście popytu rynku niemieckiego na olej rzepakowy przerabiany na biopaliwo, przyczyniły się przede wszystkim do dynamicznego rozwoju eksportu oleju rzepakowego. Nie spowodowały natomiast równie dynamicz-

nego wzrostu eksportu margaryn. Był on jednakże większy niż w ostatnich latach przed integracją.

Przewiduje się, iż w 2006 r. utrzymają się dotychczasowe tendencje w handlu zagranicznym surowcami i produktami oleistych. Z powodu spadku zbiorów znacząco zmaleje tylko eksport rzepaku. Ze względu na wysoką produkcję i rosnący popyt importowy wzrośnie eksport oleju rzepakowego. Większy też będzie prawdopodobnie eksport śruty rzepakowej oraz margaryn. Dlatego wpływy z eksportu oleistych mogą być niewiele niższe niż przed rokiem — szacuje się, iż wyniosą około 165 mln EUR wobec około 170 mln EUR w 2005 roku. Natomiast wydatki na ich import mogą wzrosnąć do około 670 mln EUR, tj. o około 30 mln EUR. Większy będzie bowiem prawdopodobnie wolumen importu śrut, względnie kształtuje się na poziomie roku poprzedniego (w zależności od rozwoju sytuacji na rynku drobiu). Nieco większy też może być import olejów roślinnych i margaryn, a mniejszy tylko nasion oleistych. Prawdopodobnie wyższe też będą ceny zakupu oleistych. Ocenia się, iż w 2006 r. ujemne saldo obrotów handlu zagranicznego oleistymi wyniesie około 510 mln EUR i będzie o około 36 mln EUR większe niż przed rokiem.

Tabela 6

Handel zagraniczny oleistymi (w tys. ton) — *Foreign trade in oilseeds (thou. tons)*

Lata Years	Nasiona <i>Oilseeds</i>		Śruty <i>Oilmeals</i>		Oleje roślinne <i>Oils</i>		Margaryny <i>Margarine</i>		Saldo Trade balance [mln EUR]
	eksport	import	eksport	import	eksport	import	eksport	import	
2000	28,7	85,6	160,2	934,5	6,0	223,0	30,2	18,5	-322,4
2001	293,2	72,0	226,5	1498,6	7,6	238,0	25,0	19,2	-377,4
2002	36,3	82,5	202,5	1572,7	2,1	237,6	20,0	8,2	-464,1
2003	8,9	108,6	157,5	1605,5	0,9	224,8	19,0	4,1	-464,3
2004	290,1	93,2	133,8	1642,5	34,4	265,7	19,5	12,5	-464,8
2005 ^a	193,4	138,5	320,4	1989,5	116,6	284,9	34,2	21,6	-472,3
2006 ^b	45,0	115,0	350,0	2070,0	150,0	310,0	40,0	25,0	-508,0

a — Dane nieostateczne — *Incomplete data*

b — Szacunek — *Estimation*

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych CIHZ i MF

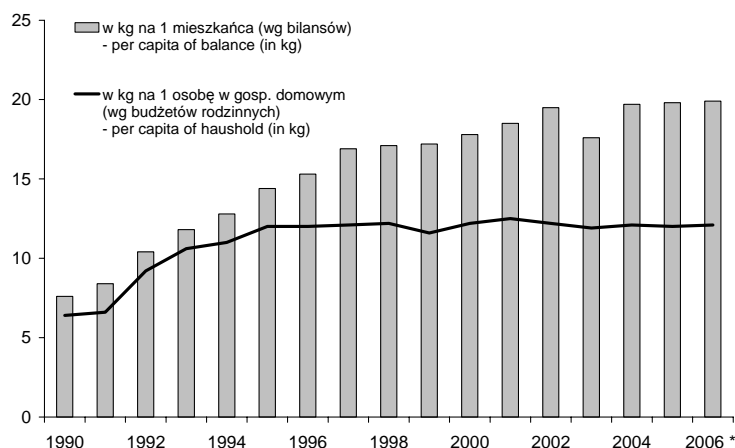
Source: *International Trade Information Center data, Ministry of Finance Republic of Poland data and author's estimates*

Rynek rzepaku w perspektywie do 2010 roku

Zapotrzebowanie na rzepak dla celów spożywczych

Od początku lat 90., przy produkcji nie przekraczającej 1 mln ton, niemalże cały produkowany w Polsce rzepak był wykorzystywany przez przemysł tłuszczowy do produkcji olejów i tłuszczów jadalnych, które w 95% lokowano na rynku krajowym. Zapotrzebowanie przemysłu tłuszczowego na rzepak systematycznie wzrastało z uwagi na rosnącą chłonność rynku krajowego na tłuszcze roślinne. W okresie transformacji gospodarki nastąpiła bowiem przebudowa modelu spożycia tłuszczów w Polsce, podobna do tej, jaka dokonała się w krajach Europy Zachodniej w latach 80. Dynamicznie rósł popyt na tłuszcze roślinne, malał zaś na tłuszcze zwierzęce. W minionym piętnastoleciu spożycie tłuszczów roślinnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca zwiększyło się ponad 2,5-krotnie (z 7,6 kg w 1990 r. do 19,8 kg w 2005 r.), a tłuszczów zwierzęcych obniżyło się o jedną trzecią (z 16,0 kg do 10,8 kg), w tym masła niemalże o połowę (z 7,8 kg do 4,2 kg). Nastąpiła trwała zmiana modelu konsumpcji tłuszczów w Polsce, w wyniku której oleje i margaryny pokrywają około 65% krajowego popytu na tłuszcze wobec około 30% na początku lat 90.

Pod koniec lat 90. zdecydowanie osłabło tempo popytu na wyroby sektora olejarskiego. Nastąpiła bowiem znacząca stabilizacja spożycia tłuszczów roślinnych w gospodarstwach domowych. Według badań budżetów rodzinnych prowadzonych przez GUS, jednostkowe spożycie tłuszczów roślinnych w gospodarstwach domowych utrzymuje się od połowy lat 90. na poziomie około 12 kg. Przewiduje się, iż w najbliższych kilku latach popyt gospodarstw domowych na tłuszcze roślinne (w tym szczególnie na margaryny) będzie rósł wolno. Będzie on uzależniony głównie od zdolności przemysłu olejarskiego do kontynuowania kosztownej promocji jego wyrobów oraz umiejętności tego przemysłu w zakresie przygotowania zróżnicowanej oferty towarowej, uwzględniającej różne zastosowania olejów i margaryn (do smarowania, pieczenia, smażenia itp.). Dlatego też największą szansą na wzrost krajowego popytu na tłuszcze roślinne, a tym samym na rzepak przerabiany na cele spożywcze, w perspektywie najbliższych lat jest przede wszystkim szybko rozwijające się ich przetwórstwo wtórne w innych gałęziach przemysłu spożywczego i gastronomii. Według szacunków przemysł spożywczy zużywa obecnie ponad 100 tys. ton tłuszczów roślinnych rocznie, a całe przetwórstwo wtórne (łącznie z rzemieślniczymi cukierniami i lodziarniami oraz gastronomią) dwa razy tyle. W ciągu najbliższych kilku lat popyt przetwórstwa wtórnego na oleje i margaryny może zwiększać się o około 25–30 tys. ton rocznie, a jego udział w rynku tłuszczów roślinnych w 2010 r. może przekroczyć 40%.

* Szacunek — Estimation

Rys. 2. Spożycie tłuszczów roślinnych według bilansów i budżetów rodzinnych
Consumption of vegetable fats – balance sheet data and household budgets data

Tabela 7

Spożycie tłuszczów roślinnych (prognoza) — Consumption of vegetable fats (forecast)

Wyszczególnienie Specification	Jedn. miary	2006	2007	2008	2009	2010
Ludność ^a — Population ^a	tys. osób	38085	38044	38000	37952	37899
Spożycie bilansowe Consumption of balance data	kg/mieszkańca	19,9	20,5	21,3	22,2	23,0
Spożycie w gosp. domowych Consumption of households	kg/osobę	12,1	12,2	12,5	12,8	13,0
Spożycie globalne Total consumption	tys. ton	758	780	809	843	872
Indeks zmian (2005 r. =100) Index (2005 = 100)	%	100,4	103,3	107,2	111,6	115,5

a — Prognoza GUS — Central Statistical Office estimates

Źródło: Prognoza własna — Author's estimates

Tabela 8

Zapotrzebowanie na rzepak na cele spożywcze (prognoza)
Demand for rapessed for human consumption (forecast)

Wyszczególnienie Specification	Jedn. miary	2006	2007	2008	2009	2010
Przerób na cele spożywcze Crushing – Food sector	mln t	1,0	1,0	1,1	1,2	1,3

Źródło: Prognoza własna – Author's estimates

Prognozowane zmiany na rynku tłuszczów jadalnych pozwalają oczekiwać, iż konsumpcja tłuszczów roślinnych w 2010 r. wg danych bilansowych wyniesie około 23 kg w przeliczeniu na 1 mieszkańca wobec niecałych 20 kg w 2005 roku.

Przewiduje się, iż przy dalszym, stopniowym wzroście chłonności krajowego rynku na tłuszcze roślinne (mimo prognozowanego niewielkiego spadku liczby ludności w tym czasie), a także przy przewidywanym powolnym rozwoju ich eksportu (szczególnie na rynki „nowych” państw członkowskich — Litwa, Łotwa, Estonia — i rynki krajów wschodnich — Rosja, Białoruś, Ukraina) zapotrzebowanie przemysłu tłuszczowego na rzepak przerabiany na cele spożywcze wzrośnie z 1 mln ton w latach 2005–2006 do 1,3 mln ton w 2010 roku.

Zapotrzebowanie na rzepak dla celów energetycznych

W 2002 r. produkcja biodiesla (głównie na bazie oleju rzepakowego) w krajach członkowskich tworzących obecną UE-25 wyniosła około 2 mln ton, a w 2005 r. była już niemalże dwa razy większa; wzrosła do 3,7 mln ton, co wymagało wykorzystania ponad 9 mln ton rzepaku. W 2006 r. produkcja biodiesla w skali całej Wspólnoty może przekroczyć 4 mln ton. W sezonie 2005/06 po raz pierwszy odnotowano we Wspólnocie większe zużycie oleju rzepakowego na cele nieżywnościowe (3,7 mln ton) niż na cele spożywcze (2,6 mln ton).

Liderem w produkcji biodiesla w UE-25 są Niemcy (1,9 mln ton — 2005 r.). Kolejne miejsca w tej produkcji zajmują Włochy (0,6 mln ton) i Francja (0,5 mln ton). W grupie nowych państw członkowskich najlepiej rozwinięty przemysł agrofaineryjny mają Czechy.

Tabela 9

Produkcja biodiesla w UE-25 (mln ton)^a — *UE-25: Biodiesel Production (Mln tons)*^a

Kraj — <i>Land</i>	2002	2003	2004	2005	2006 ^b
Niemcy — <i>Germany</i>	0,84	1,06	1,20	1,92	2,10
Francja — <i>France</i>	0,45	0,50	0,50	0,50	0,60
Włochy — <i>Italy</i>	0,34	0,42	0,60	0,60	0,60
Pozostałe kraje — <i>Others</i>	0,27	0,31	0,53	0,70	0,90
UE-25	1,90	2,29	2,83	3,72	4,20

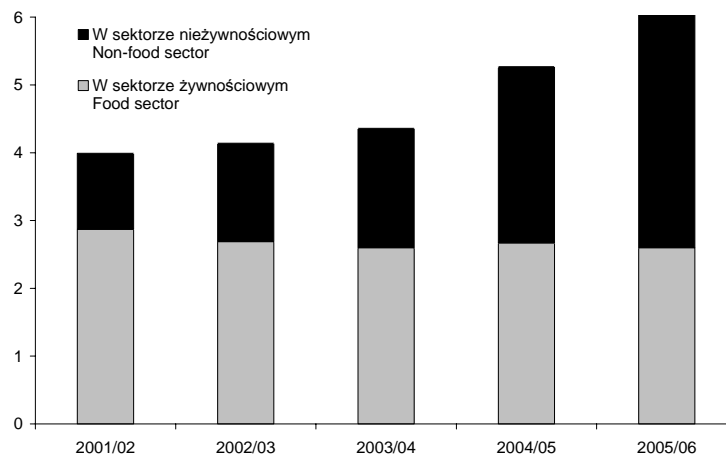
a — Głównie z użyciem oleju rzepakowego, ale także w oparciu o inne oleje i tłuszcze
Mostly using rape oil, but partly other oils and fats

b — Prognoza — *Forecast*

Źródło: Oil World, październik 2005 r. — *Oil World, October 2005*

Unia Europejska od wielu lat wspiera rozwój biopaliw, m.in. przez zezwolenie na uprawę niektórych roślin, w tym roślin oleistych (rzepaku, rzepiku, słonecznika i soi) na cele nieżywnościowe na gruntach odłogowanych. Zgodnie z wymogami Wspólnej Polityki Rolnej producenci rolni ubiegający się o dopłaty bezpośrednie mają obowiązek odłogowania zwykle 10% gruntów (Polska jest zwol-

niona z tego obowiązku w okresie wypłacania dopłat w systemie uproszczonym — 3–5 lat). Na tych gruntach mogą oni uprawiać m.in. rośliny oleiste (rzepak, rzepik, słonecznik i soję) na cele nieżywnościowe (np. na biopaliwo) nie tracąc prawa do dopłat z tytułu odłogowania gruntów. Produkcja ta jest limitowana i w skali całej UE nie może przekroczyć w przeliczeniu na produkty uboczne powstałe przy przetwórstwie nasion oleistych 1 mln ton śruty sojowej. Podejmując uprawę oleistych na gruntach odłogowanych rolnik musi podpisać przed siewem umowę kontraktacyjną z pierwszym przetwórcą lub punktem skupu na sprzedaż całości zbiorów. Przetwórcą z kolei zobowiązany jest do złożenia w agencji interwencyjnej depozytu zabezpieczającego w wysokości 120% wartości należnych dopłat z tytułu odłogowania.

Rys. 3. Zużycie oleju rzepakowego w UE-25 (w mln ton)
 UE-25: Usage of rape oil (Mln tons)

Ponadto w wyniku reformy Wspólnej Polityki Rolnej wprowadzono od 1 stycznia 2004 r. dodatkowe subsydia do produkcji roślin z przeznaczeniem na cele energetyczne (w tym głównie na biopaliwa) w wysokości 45 euro do hektara rocznie. Maksymalna powierzchnia dla całej UE-25, uprawniona do otrzymania tej płatności, została ustalona na 1,5 mln ha. W dalszym ciągu jest też możliwa uprawa roślin na cele energetyczne na gruntach odłogowanych, lecz w tym przypadku dopłata (45 euro/ha) nie przysługuje.

Główne kierunki rozwoju rynku biopaliw w państwach członkowskich Unia Europejska określiła w:

- Dyrektywie Nr 2003/30/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 8 maja 2004 roku w sprawie promowania użycia w transporcie biopaliw lub innych paliw odnawialnych,

- Dyrektywie Rady 2003/96/WE z dnia 27 października 2003 r. w sprawie restrukturyzacji wspólnotowych przepisów ramowych dotyczących opodatkowania produktów energetycznych i energii elektrycznej.

Celem Dyrektywy Nr 2003/30/WE jest promowanie użycia biopaliw w transporcie w każdym z krajów członkowskich, ze względu na wypełnienie zobowiązań UE dotyczących zmian klimatycznych, bezpieczeństwa ekologicznego dostaw oraz promocji odnawialnych źródeł energii. Na mocy tej dyrektywy kraje członkowskie są po raz pierwszy zobligowane do wyznaczenia minimalnego udziału biopaliw (bioetanolu i estrów) w ogólnym zużyciu paliw ciekłych. Zgodnie z Dyrektywą 2003/30/WE udział ten powinien wzrosnąć (w wartościach energetycznych) z 2% w 2005 r. do 5,75% w 2010 roku.

Jednocześnie na mocy Dyrektywy 2003/96/WE kraje Wspólnoty mogą obniżyć podatki (akcyzy) w stosunku do biopaliw. Wielkość obniżki akcyzy ma być proporcjonalna do udziału biokomponentu w paliwie. Z uwagi na to, iż koszty produkcji biopaliw są aktualnie wyższe niż paliw kopalnych, obniżki akcyz w stosunku do biopaliw poprawiają ekonomikę tej produkcji.

Tabela 10

Zapotrzebowanie na rzepak przerabiany na cele energetyczne (prognoza)
Demand for rapeseed for energy production (forecast)

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	Jedn. miary	2006	2007	2008	2009	2010
Zużycie ON ^a — <i>Use ON</i>	tys. ton	7460	7830	8220	8630	8980
	tys. m ³	8828	9266	9728	10213	10627
Udział estrów w ON ^b <i>Share of ester in ON</i>						
– wg wartości energetycznej <i>in terms of energy</i>	%	1,50 ^c	3,50	4,25	5,00	5,75
– wg wartości objętościowej <i>in terms of volume</i>	%	1,59 ^c	3,71	4,51	5,30	6,10
	tys. m ³	140	344	439	541	648
	tys. ton	123	303	386	476	570
Zapotrzebowanie na rzepak <i>Demand for rapeseed</i>	tys. ton	308	756	965	1191	1426

a — Prognoza ORLEN zaprezentowana przez R. Gmyrka na konferencji „FAME – estry metylowe kwasów tłuszczowych” CLN i PIPP, Warszawa 16-17 marca 2006 r.

b — Udziały zgodne z celami wskaźnikowymi określonymi w Dyrektywie 2003/30/WE.

c — Udział zgodny z krajowym wskaźnikiem proponowanym na 2006 r.

Źródło: Prognoza własna — *Author's estimates*

Wykonanie przez Polskę zaleceń UE dotyczących udziału biopaliw w rynku paliw wymaga, w porównaniu ze stanem dotychczasowym, kilkakrotnego wzrostu ich produkcji i zużycia. W 2005 r. udział biopaliw w krajowym rynku paliw wyniósł poniżej 1%, a w krajach UE-25 1,4%. Na rynek krajowy trafiło około 60 tys. ton spirytusu odwodnionego i tylko około 2 tys. ton estrów. Zużycie bio-

paliw, szczególnie estrów, było znacznie mniejsze od ich krajowej produkcji. W 2005 r. eksportowano bowiem ponad 30 tys. ton spirytusu odwodnionego (35% krajowej produkcji) i około 49 tys. ton estrów (76% krajowej produkcji).

Przy prognozowanej wzrostowej tendencji zużycia oleju napędowego (z około 7,5 mln ton w 2006 r. do około 9 mln ton w 2010 r.), zużycie i produkcja estrów zgodnie z założeniami (1,5% wartości energetycznej w 2006 r. i 5,75% w 2010 r.) powinny wzrosnąć z około 130 tys. ton (2006 r.) do około 600 tys. ton (2010 r.), co odpowiada dodatkowemu zapotrzebowaniu odpowiednio na około 300 i 1400 tys. ton rzepaku. Tak znaczący wzrost zapotrzebowania na rzepak to dobry prognostyk zarówno dla producentów rzepaku, jak i jego przetwórców.

Całkowite zapotrzebowanie na rzepak a możliwości produkcyjne

Ze zbiorczego zestawienia (tab. 11) wynika, iż szacowane potrzeby rynku krajowego na rzepak przerabiany na cele spożywcze i energetyczne w perspektywie do 2010 r. wymagają, w porównaniu ze stanem dotychczasowym, ponad dwukrotnego wzrostu produkcji rzepaku — z około 1,2 mln ton średnio w ostatnim pięcioleciu (2001–2005) do niemalże 3 mln ton w 2010 roku. Przy zakładanym umiarkowanym wzroście plonów rzepaku z 2,46 t/ha średnio w latach 2001–2005 do 2,80 t/ha w 2010 r., areal jego uprawy należałoby zwiększyć w tym czasie niemalże dwukrotnie, z około 0,5 mln ha do 1 mln ha.

Tabela 11

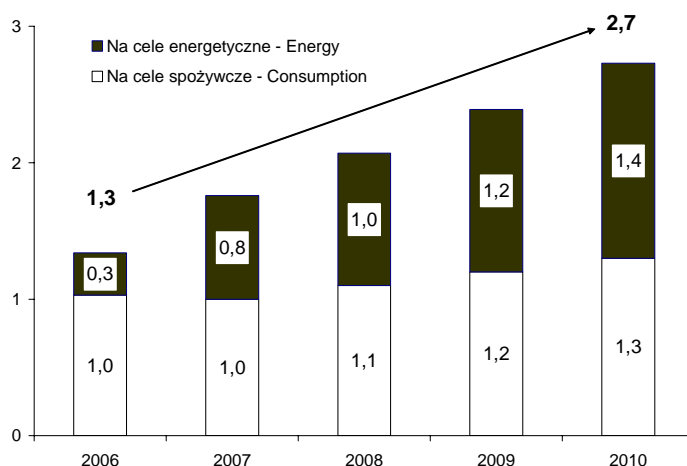
Powierzchnia uprawy, plony i zbiory rzepaku (prognoza)
Rapeseed area planted, yields and crops

Wyszczególnienie — <i>Specification</i>	Jedn. miary	2006	2007	2008	2009	2010
Powierzchnia uprawy — <i>Area planted</i>	tys. ha	560	680	828	885	975
– na cele spożywcze — <i>food sector</i>	tys. ha	431	400	440	444	464
– na cele energetyczne — <i>non-food</i>	tys. ha	129	304	388	441	511
Plon — <i>Yields</i>	t/ha	2,40	2,50	2,50	2,70	2,80
Zbiory — <i>Crops</i>	mln ton	1,34	1,70	2,07	2,39	2,73
– na cele spożywcze — <i>food sector</i>	mln ton	1,03	1,00	1,10	1,20	1,30
– na cele energetyczne — <i>non-food</i>	mln ton	0,31	0,76	0,97	1,19	1,43

Źródło: Prognoza własna — *Author's estimates*

Potencjał polskiego rolnictwa jest duży i niewykorzystany, ale konieczne zwiększenie uprawy rzepaku w krótkim okresie może być trudne. Rzekpak jest bowiem rośliną o dużych wymaganiach glebowych i tylko na glebach bardzo dobrych i dobrych (zasobnych w próchnicę i wapń o przepuszczalnym podłożu) można uzyskać zadawalająco duże i wierne plony, powyżej 3,0 t/ha. Na glebach średnich potencjalne plony rzepaku są znacznie niższe (mieszczą się w przedziale

2,0–3,0 t/ha) i charakteryzują się dużą zmiennością. Całkowicie nieprzydatne do uprawy rzepaku są gleby słabe i bardzo słabe. Dlatego też rzepak nie może być uprawiany na odłogach, których powierzchnia szacowana jest aktualnie na ponad 1 mln ha, czy też na słabych gruntach zwalnianych przez postępujący spadek uprawy żyta i ziemniaków. W latach 2000–2005 powierzchnia uprawy żyta zmalała o 700 tys. ha, a ziemniaków o ponad 600 tys. ha.

Rys. 4. Zapotrzebowanie na rzepak (w mln ton) – prognoza
Demand for rapeseed (Mln tons) – (forecast)

W kraju posiadamy około 7 mln ha gleb bardzo dobrych i dobrych, czyli w pełni przydatnych do uprawy rzepaku. W poszczególnych województwach udział takich gleb w całkowitej powierzchni gruntów ornych jest zróżnicowany, gdyż waha się od około 30% w lubuskim, łódzkim i mazowieckim do około 70% w dolnośląskim, małopolskim, opolskim i podkarpackim. Włączając do uprawy gleby średnie, w sumie w kraju posiadamy około 9,5 mln ha przydatnych do uprawy rzepaku. Z agrotechnicznego punktu widzenia rzepakiem można obsiewać 20–25% gruntów ornych. Dlatego przyjmuje się, iż przy zachowaniu opłacalności produkcji, potencjalny areal uprawy rzepaku ozimego w Polsce może wynosić około 1–1,2 mln ha.

Rzepak jest rośliną konkurującą o ziemię z uprawą buraków, pszenicy i innych zbóż o wysokiej wydajności z jednostki powierzchni (kukurydzy, jęczmienia). Przewiduje się, że zwiększenie arealu uprawy rzepaku będzie następowało przede wszystkim kosztem zbóż. W perspektywie do 2010 r. oznacza to konieczność wycofania z produkcji zbóż około 300–350 tys. ha. Nie musi to jednakże prowadzić do spadku ich produkcji. Przy dużym udziale zbóż w powierzchni zasiewów (przekraczającym w dwóch ostatnich latach 74%, wobec 71% na początku dekady

i 60% w 1990 r.) wzrost areалу uprawy rzepaku poprawi gospodarę płodozmianową i tym samym przyczyni się do beznakładowego wzrostu ich plonów. Ponadto istnieją duże możliwości wzrostu plonów zbóż poprzez poprawę agrotechniki (prawidłowe nawożenie, pełna ochrona roślin, stosowanie kwalifikowanego materiału siewnego itp.) oraz wzrost kwalifikacji i umiejętności zawodowych rolników. Przewiduje się też, iż niewielki wzrost powierzchni uprawy rzepaku nastąpi w ślad za zmniejszeniem areалу uprawy buraków cukrowych (o około 40–50 tys. ha) w związku z reformą rynku cukru.

Biorąc pod uwagę zróżnicowane terytorialnie czynniki glebowo-klimatyczne, a także zróżnicowaną terytorialnie strukturę agrarną (sprzyjający uprawie duży udział gospodarstw wielkoobszarowych w północno-zachodniej części kraju) przewiduje się, iż wzrost areálu uprawy rzepaku będzie występował głównie w dotychczasowych rejonach produkcji, tj. w województwach północno-zachodnich, zachodnich i południowo-zachodnich, łącznie z południowo-wschodnią częścią Lubelszczyzny. Natomiast w województwach południowo-wschodnich (małopolskie, podkarpackie i świętokrzyskie) mimo korzystnych warunków siedliskowych (bardzo dobre gleby i klimat), lecz z uwagi na rozdrobnioną strukturę agrarną, możliwości znacznego zwiększenia powierzchni uprawy rzepaku są małe. Małe są też możliwości zwiększenia areálu uprawy w województwach północno-wschodnich i centralnych (podlaskie, mazowieckie) z uwagi na występujące tu duże ryzyko wymarzania rzepaku.

Plony rzepaku w Polsce są znacznie niższe niż w krajach dawnej Piętnastki czy też u naszych południowych sąsiadów — w Czechach. W pięcioleciu 2000–2004 średnie plony rzepaku w Niemczech osiągnęły poziom 3,39 t/ha, we Francji — 3,16 t/ha, a w Czechach — 2,58 t/ha. W Polsce w tym samym okresie wynosiły 2,36 t/ha. Wskazuje to na realne możliwości uzyskania zakładanego, umiarkowanego (o około 18%) wzrostu plonów do poziomu 2,80 t/ha w 2010 r., zwłaszcza przez szersze wykorzystanie do uprawy wyżej plonujących odmian mieszańcowych, a nie populacyjnych. Odmiany te cechują się dobrym składem kwasów tłuszczowych, przydatnych zarówno do produkcji olejów spożywczych, jak i estrów, a wysokobiałkowa śruta lub wytloki z tych odmian nadają się do wszechstronnego wykorzystania paszowego dla wszystkich zwierząt gospodarskich.

W dalszej perspektywie do uprawy mogą być wprowadzone też wyżej plonujące odmiany rzepaku genetycznie modyfikowanego, choć dzisiaj jeszcze trudno o tym jednoznacznie przesądzić.

Wnioski

1. Od 1998 r. odnotowujemy pewną poprawę w produkcji rzepaku. W ostatnich ośmiu latach, z wyjątkiem 2003 r., zbiory rzepaku przekraczały 1 mln ton lub były bliskie tej wielkości. Bardzo wysokie zbiory były w latach 2004 (ponad 1,6 mln ton) i 2005 (ponad 1,4 mln ton). Przewiduje się, iż w 2006 r. wyniosą około 1,3 mln ton i będą o około 7% mniejsze niż w 2005 roku. Będzie to rezultat przewidywanego dużego spadku plonów (o około 9% do 2,4 t/ha). Areal jego uprawy rzepaku będzie zbliżony do ubiegłorocznego — wyniesie około 550–560 tys. ha.
2. W perspektywie najbliższych lat na rozwój produkcji rzepaku największy wpływ będą miały zmiany zapotrzebowania rynku krajowego na tłuszcze roślinne, w tym głównie zmiany zapotrzebowania na olej rzepakowy zużywany w produkcji biopaliw, a mniejszy wpływ będą miały zmiany w eksporcie produktów oleistych.
3. Prognozowane do 2010 r. potrzeby rynku krajowego na olej rzepakowy przerabiany na cele spożywcze i techniczne wymagają, w porównaniu ze stanem dotychczasowym, zwiększenia produkcji rzepaku o około 1,5 mln ton. Zmieni to relacje na rynku rzepaku i może wywołać wzrost jego cen. Wzrost cen nie może być jednak duży, gdyż ceny rzepaku na rynku krajowym kształtują się pod wpływem światowych cen rzepaku, soi i olejów wytwarzanych z tych produktów.
4. Wzrost produkcji rzepaku wymaga podwojenia arealu jego uprawy (z około 0,5 do 1 mln ha, co może nastąpić w dotychczasowych rejonach produkcji, głównie kosztem zbóż) oraz zwiększenia plonów (z około 2,4 do 2,8 t/ha, co może nastąpić w wyniku poprawy agrotechniki).